

BOSNA-HERSEK TRAJEDİSİNDE (1992-1995) TÜRK BİRLİĞİ

Fahriye EMGİLİ*

Özet

19. yüzyıldan itibaren “Büyük Sırbistan” ve “Büyük Hırvatistan” fikirlerinin çatıştığı alanda bulunan Bosna-Hersek, bu yüzyıldan itibaren söz konusu güçlerin hegemonik çıkarlarının sert mücadelesine sahne olmuştur. Nitekim dağılan Yugoslavya’nın getirdiği felaketten en çok etkilenenlerden biri Bosna-Hersek ve Boşnaklar olmuştur. İşte bu çalışma, 1990’lı yılların ilk yarısında tüm dünyayı dehşete düşüren, 20. yüzyılın en büyük insani trajedilerinden birisi olan Bosna savaşında (1992-1995) ve sonrasında Türkiye’nin oynadığı rolü askerî açıdan ele almaktadır.

Çalışmada, Bosna-Hersek savaşında Türkiye Cumhuriyeti’nin izlediği dış siyaset bağlamında, TSK’nin Barış Destekleme Harekâtı ile Bosna Savaşı’nda yaşananların ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Türk Birliği, Savaş, Türkiye Cumhuriyeti

TURKISH UNION DURING THE TRAGEDY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA (1992-1996)

Abstract

Starting from 19th century Bosnia and Herzegovina was in the midst of debate ‘Great Serbia and Great Croatia’ and it was witness of rate race as a result of hegemonic interests of these countries. This study takes up the role of Turkey during the Bosnian War (1992-1995) in the first half of 90s which shocked the whole world.

In this study is aimed to be presented the Peace Support Operation of Turkish Armed Forces and experiences from Bosnian War as part of the foreign policy of Turkey within the Bosnian War.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Turkish Union, War, Republic of Turkey

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Yugoslavya Devleti üç değişik dini (Ortodoksluk, Katoliklik ve İslâm) ve çok sayıda etnik grubu (Sırp, Hırvat, Boşnak, Arnavut, Sloven, Makedon) bir araya getiren bir ülkedir.¹ Yugoslavya Cumhuriyeti farklı etnik kökenleri barındıran yapısıyla, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuştur. Ne var ki, 1980 yılında Tito'nun ölümünün ardından nefretler ve çekişme yeniden gün yüzüne çıkmış ve dünya konjonktüründe meydana gelen değişiklikler, Yugoslavya'yı parçalanma sürecine taşımıştır. Komünizmin çökmesi de buna eklenince, düzen çığırından çıkmağa başlamış ve özerk cumhuriyetler, tam bağımsızlık için hızla çalışmaya başlamıştır.

Nitekim 25 Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilân ettiler.² Ardından, Eylül 1991'de de Makedonya bağımsızlığını ilân etmiştir. Şubat-Mart 1992'de Bosna-Hersek Devleti ülke çapında bağımsızlık ilân edilmesi konusunda bir referandum yapmıştır. Bosnalı Sırpların çoğunun boykot ettiği bu referandum, bağımsızlığın kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır ve 5 Nisan 1992'de Bosna-Hersek hükümeti bağımsızlığını ilân etmiştir.³ 6 Nisan 1992'de de, ABD ve Avrupa ülkeleri Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanımışlardır.⁴ Bu sonuçtan memnun olmayan Bosnalı Sırp, Bosna Sırp Cumhuriyeti'ni (Republika Srpska) ilân ederek, Bosna-Hersek'ten ayrıldıklarını açıklamışlardır.⁵

Avrupa Birliği tarafından ilân edilen tanınma, senenin başından beri Sırp tarafından yürütülmekte olan tahriklerin ve yerel çatışmaların tüm Bosna'ya yayılmasına sebep olmuştur. Bu tarih aynı zamanda üç buçuk sene sürecek olan Bosna faciasının da başlangıcı olmuştur.

Yugoslavya'nın içindeki cumhuriyetlerin bağımsızlık ve kendi kaderlerini tayin hakkı talepleriyle karşı karşıya kalınca, Miloşević tek bir basit

¹ Jusuf Žiga, *Tradicija Bosne Koju Su Izdali*, Sarajevo, 2001, s.14-15; Alija Izetbegović, *Tajna zvana Bosna, Govori, Intervjui, Pisma (1989-1993)*, Sarajevo, 2004, s.263.

² Richard Caplan, *Europe and Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University Press, 2005, s.35-36.

³ Bu dönemde Bosna-Hersek'in toplam nüfusu şöyleydi: 4.364.574 kişi idi. Bu toplam nüfus içerisinde Boşnakların nüfusu %43,7, Sırpların 31,4, Yugoslavyalılar %5,5, Diğer, %2,1'di. Bkz. Žiga, *Tradicija Bosne...*, s.19.

⁴ Richard Holbrooke, *Bir Savaş Bitirmek*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1999, s.55.

⁵ "Müslümanlar destek ararken, Bosna-Hersek'te Sırp Cumhuriyeti İlan Etti", *Tercüman*, 10 Ocak 1992, s.6; "Bosna-Hersek'te, Sırp Cumhuriyeti", *Hürriyet*, 10 Ocak 1996, s.11.

ilkeyi izlemiştir. Slovenya veya Makedonya gibi kayda değer sayıda Sırp azınlığın bulunmadığı yerleri kendi haline bırakmak, silahlandırılabilir kadar Sırp azınlığın bulunduğu yerlerdeyse, Sırları silahlandırıp onları savaşa yönlendirmiştir.

Büyük Sırbistan amacı ile işe koyulan Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç, Genelkurmay Başkanı Perisiç'in desteği ile Bosna-Hersek'te etnik arındırma çalışmalarına başlamıştır.⁶

Savaş, Bosna-Hersek'te 6 Nisan 1992 tarihinden 14 Eylül 1995 tarihine kadar sürdü ve üç yıldan fazla süren bu trajedi sırasında, Uluslararası Kızılhaç Örgütü verilerine göre 312.000 kişi hayatını kaybetmişti, 2 milyon kadar insan da mülteci statüsünde yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır.⁷ Yakın tarihin en karanlık sayfalarından biri olan bu savaş sırasında ölenlerin 258.000 kadarı Boşnak halkına ait olup⁸ Boşnaklar dünyanın gözleri önünde sistematik bir soykırıma tabi tutulmuştur. Ayrıca, Bosna-Hersek'te 30 bin kadın ve küçük kız tecavüze uğramıştır.

Bosna Trajedisinin Gelişimi

Bosna-Hersek parlamentosu, 5 Mart 1992'de, bağımsız Bosna-Hersek Devleti'ni ilân kararını almıştı. Nitekim Bosna'nın bağımsızlık ilânından kısa bir süre sonra, Sırbistan'dan gizlice Bosna topraklarına sızmış bulunan askerler ve paramiliter gruplar ve onlarla eşgüdüm halinde *Büyük Sırbistan* hayalini hayata geçirmeye kararlı olan isyancı Sırp güçler, donanımlı bir orduya sahip olmayan Bosna Devleti'ne karşı acımasız bir savaş başlatmışlardır.

Bosna savaşı bir iç savaş değil, amma iç savaş unsurlarının da mevcut olduğu milletlerarası bir savaştı. Bosna, milletlerarası toplumun büyük ço-

⁶ Celalettin Yavuz, "Mazide Kalan Vatan: "Balkanlar", *Balkanlar 2023*, S.63, Temmuz, 2006, s.9; Caplan, *a.g.e.*, s.35; "Bosna-Hersek'te Çatışma", *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1992, s.9; "Bosna-Hersek'te İlk Silah Sesleri", *Yeni Asır*, 11 Ocak 1992, s.8; "Serbs in Bosnia Proclaim Republic", *Turkish Daily News*, 11 January 1992; "Yugoslavia dies a Bloody death", *Turkish Daily News*, 17 January 1992, p.8.; "Sırlar, Bosna-Hersek'i Bombalıyor", *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1992, s.12; "Bosna-Hersek'te Silah Sesleri ve Gözyaşları", *Hürriyet*, 1 Nisan 1992, s.18.

⁷ Alija İzzetbegović, *Konuşmalar*; Klasik Yayınları, İstanbul, 2004, s.74; Gündüz Aktan, "Bosna-Hersek Savaşı'nın Balkanlar'ın ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkisi", *Türk Yurdu*, C.71, Sayı: 419, s.460.

⁸ Žiga, *Tradicija Bosne...*, s..65; *Syjetlost*, Sarajevo, 1997, s.3.

ğunluğunca tanınan, BM üyesi olan egemen bir devlet Sırbistan'ın işgaline uğramıştır. Belgrad'ın, Bosna-Hersek Devleti'nin Mart 1992'deki bağımsızlık ilânından kısa bir süre sonra, yeni milletlerarası sınırları tanımayacağına dair tehditkâr tutumuna karşın, BM Güvenlik Konseyi (GK), bu yeni devletin sınırlarına saygı göstermediği takdirde, Sırbistan-Karadağ'a karşı yaptırım uygulayacağını ilân etmiştir. Bu durum üzerine, yeni kurulan "Yugoslav Federal Cumhuriyeti" Bosna Sırplarıyla resmî bağlarını tamamen kestiğini duyurmuştu. Ne var ki, bunun bir oyun olduğu kısa sürede ortaya çıkmıştı. Sırbistan gizlice Bosnalı Sırp paramiliter gruplara silah, cephane ve asker sevkıyatı yapmaktaydı.⁹

Kuşkusuz, Sırbistan'ın rolünü görmek, Bosna savaşının gerçeklerinin anlaşılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Esas itibariyle, Sırlardan oluşan Yugoslav ordusu, "resmî olarak" 12 Mayıs 1992'de Bosna topraklarını terk ettiği halde, Belgrad'da oluşturulmuş emir-komuta zinciri Bosna'da da devam ederken, Ratko Mladiç de dâhil olmak üzere, bu orduya mensup pek çok komutan, silah, cephane ve teçhizat, Bosna'da silâhlı bir saldırı başlatmış olan Bosnalı Sırp güçlere (Vojska Republike Srpske) ulaştırılmıştı. Bosnalı Hırvatlar da Hersek-Bosna adını verdikleri topraklarda, kendi askerî yapılarını kurarken (Hrvatsko Vijeće Obrane), bu iki grupla ilişkili olmayanlar savaş başladıktan sonra kendilerini Bosna-Hersek ordusu bünyesinde örgütlemişlerdir. Yani, Sırbistan ve Karadağ hariç, diğer bütün cumhuriyetler kendi askerlerini Federal Ordudan çekmişlerdir.

Bu orduya mensup askerlerin dörtte biri Müslüman olmayanlardan oluşmaktaydı. Bosna-Hersek'te açık saldırı başlamadan önce Yugoslav Federal Ordusu, Bosna'nın bütün şehirlerini kuşatmaya alarak bütün stratejik noktalara ağır silah getirmişti. Federal Ordu Nisan ayı başında Kupres, Bosanski Brod, Biyelina (Bijelina), Saraybosna gibi önemli şehirlerde kendi askeri güçlerinin istasyonlarını oluşturmuştur. Yerleştirilen toplar Boşnak ve Hırvat nüfuslu bölgelere doğru, nüfusun bütün hayatı ihtiyaçlarını engelleyecek şekilde çevrilmiştir.¹⁰

Bosna savaşı sırasında özellikle Sırp tarafında pek çok paramiliter birim

⁹ Smail Čekić, *Agresija nad Bosnu i Genocid nad Bošnjacima (1991-1993)*. Sarajevo, NI PP Ljiljan, 1994, s.221-222; Obrad Kesic, "Defeating "Greater Serbia", Bulding Greater Milosevic," *Crises in the Balkans*, Ed. Constantine P. Danopoulos-Kostas G.Messas, Colorado: Westview, 1997, ss.47-73.

¹⁰ Macić, Bećir, *Zlocini Protiv Mira*, Sarajevo, Institut za Istrazivanje Zločina, 2001, s.226-231.

oluşturulmuştu ki, bunlar Sırp ordusuyla birlikte II. Dünya Savaşı sonunda Avrupa'nın gördüğü en büyük insanlık suçlarına imza atmışlardır.¹¹ Belgrad'daki Sırp Radikal Parti Başkanı Vojislav Őeřelj aracılıyla Bosna'ya getirilen yabancı askerler (Rusya, Romanya), Sırbistan ve Karadağ'ın getirilen gönüllü birlikler Boşnak başına aldıkları para karşılığında bir vahşeti gerçekteştirmişlerdi.¹²

Bosna savaşı, 1992 yılının Nisan ayı başlarında, Sırp güçlerin doğu Bosna'da yaşayan Müslüman sivillere saldırmasıyla başlamıştır. Bu bölgede bulunan pek çok köy ve kasaba, kısa süre içinde Sırp güçlerinin eline geçmiştir.¹³ Buralarda faaliyette bulunan Sırp polisler, askerler, paramiliter gruplar ve hattâ bir kısım Sırp köylüler, işgallerle birlikte, birbirine benzer savaş suçları işlemeye başlamışlardır. Bunları şu şeklinde sıralamak mümkündür:

- Kuşatılan siviller,
- Fiziksel şiddet; bacak-kol kesme, deri yüzme,
- Esir kamplarında zor koşullarda yaşamaya zorlanmaları,
- Erkeklerle bayanların birbirlerinden ayrıştırılması ve erkeklerin toplama kamplarında tutulması,
- Kimyasal silahlarla sivillere saldırı,
- Yağmalanan ya da yakılan evler ile barsız bırakma,
- Pek çok kadının çok kötü şartların hüküm sürdüğu belli merkezlerde tutulması ve bu süreçte bunların, sıklıkla ve yaygın bir şekilde uygulanan tecavüz dâhil, her türden işkenceye ve kötü muameleye maruz bırakılması.

Bu merkezlerde tecavüze uğrayan Boşnakların sayısı en iyimser rakamla 30 bindir. Meselâ, sadece beş gün içinde Drina nehri çevresinde, Sırp polis

¹¹ Bkz. "Bosna-Hersek'te Ölüm Pusuda: Binlerce Kişi Panik İçinde Çaplina, Vişegrad ve Foça'dan Kaçıyor", *Hürriyet*, 15 Nisan 1992, s.13; "İnsanlık Dramı: Bosna'da Onbinlerce İnsan Savaştan, Ölümünden, Açlıktan Kaçıyor", *Milliyet*, 13 Nisan 1992, s.6; "Vişegrad Kentinde Katliam", *Milliyet*, 18 Nisan 1992, s.12; *Hürriyet*, 23 Nisan 1992, s.1; "Saraybosna Caddeleri Cesetlerle Dolu", *Tercüman*, 23 Nisan 1992, s.6; Münire Coşkun, Bosna savaşında yaşananları bir gazeteci gözüyle savaşın güncesini ve Srebrenisa'da yaşanan soykırımı gözler önüne sermiştir. Bkz. Münire Coşkun, *Bosna'da Savaş Yüreğimde Kan Gülleri*, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007, ss.137-146.

¹² Smail Čekić, *Agresija nad Bosnu i Genocid nad Bořnjacima (1991-1993)*, Sarajevo, NİPP Ljiljan, 1994, s.221-222.

¹³ Eriman Topbaş, "Etnik Temizliğin İdeolojik Kaynakları", *Türk Yurdu*, C.74, Ekim 1993, s.28; "Sırplar Bosna-Hersek'i Bombalıyor", *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1992, s.12.

ve askerlerince öldürülen erkek ve çocuk sayısı 8 bin civarında olduğu belirtilmektedir.¹⁴

Boşnak halkın yok edilmeye çalışıldığı kamplar; açık havada, yataksız, susuz, tuvaletsiz, sürekli dayak işkence yapılan bu kamplardı. Bunlar Nazilerin kurdukları kampları aratır olarak nitelendirilmiştir.¹⁵ Bosna-Hersek genelinde 50 adet esir kampı mevcuttu. Bunlar, Banyaluka, Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Brčko, Kulyuç (Ključ), Kotor Varoş (Kotor Varoš), Sanski Most'ta bulunmaktaydı.

Sırp güçler, Yugoslav ordusunca sağlanan silah ve cephane üstünlüğü sayesinde,¹⁶ ister çoğunluk ister azınlık olsun, Sırp'ların yaşadığı bölgelerin büyük çoğunluğunu kısa sürede ele geçirmeyi başarmışlardı. 1992 yılının Mayıs ayı ortalarına gelindiğinde, Bosna'nın en az yüzde 60'ı Sırp güçlerin eline geçmiş bulunmaktaydı. Başkent Saraybosna ise 44 ay boyunca kuşatma altında tutulmuştu. Buradaki kuşatma modern savaş tarihindeki en uzun kuşatma olarak nitelendirilmiştir. Şehri kuşatan tepelere konuşlanmış olan Sırp topçuların ve askerlerin hedefi; başkentte mümkün olduğu kadar sivil katledip, Bosna hükümetini Sırp taleplerini kabûle zorlamaktı. 9 Eylül 1992'de Yugoslav Cumhuriyeti Ordusu (aslında Sırbistan) askerlerinin bir bölümü, Mostar şehrinin çevresindeki Sırp güçleri tahkim amacıyla buraya kaydırılmıştı. Şehrin yöneticileri bu durumu protesto ettikleri halde, Sırp'lar tutumlarını değiştirmemişlerdir.¹⁷ Milletlerarası toplumun Bosna'daki sorunu bir dizi planlar ortaya atarak çözme girişimlerinin sonuçsuz kalmasının ardından, ülkede yaşanan kargaşa ve çatışmalar büyük boyutlara ulaşmaya başlamıştı. Mart 1993'te Bosnalı Sırp güçlerin Srebrenisa (Srebrenica) dâhil birçok şehre saldırı düzenlemesi, bir yandan bölgede can ve mal

¹⁴ Smail Čekić, *The Aggression Against The Republic Of Bosnia And Herzegovina*, C. II, Sarajevo, 2005, s.1256-1257; Žiga, *Tradicija Bosne...*, s.65; Smail Čekić, Muharrem Kreso, Bećir Macić, *Srebrenica, knjiga 3*, Sarajevo, 2000, s. 38-41.

¹⁵ Nijaz Duraković, *Prokletstvo Muslimana*, Sarajevo, 1993, s.221.

¹⁶ JNA birliklerinin Hırvatistan topraklarına girmesi ve çatışmaların başlaması üzerine, BM Güvenlik Konseyi Eylül 1991 tarihinde "713 sayılı karar" ile tüm eski Yugoslavya devleti sınırları içerisindeki ülkeleri kapsayan bir silah ambargosu uygulanması kararı almıştır. Bosnalı Sırp'lar ve Hırvatlara sınır komşusu oldukları Sırbistan ve Hırvatistan'dan destek görürken, Müslümanlar bu ambargodan en olumsuz etkilenen taraf olmuştur. Ambargo kararı için bkz. *UN Security Council Resolution 713 (1991) 25 September 1991*; <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/49/IMG/NR059649.pdf?OpenElement> (Erişim: 9 Aralık 2011).

¹⁷ Macić, *a.g.e.*, s.226-227.

kaybına neden olurken, diğer yandan da çatışmalar BM'nin insani yardım çalışmalarına ciddi bir şekilde engel olmaktaydı.¹⁸

Öte yandan, 1992 yılının Haziran ayında, daha önce Hırvatistan'da görev yapan Birleşmiş Milletler Koruma Gücü, Bosna Uluslararası Havaalanı'nı korumak üzere Bosna-Hersek'e getirilmişti. Eylül 1992'de de BM gücünün görev alanı, tüm Bosna topraklarına insani yardımların ulaştırılmasını güvence altına almak ve Kızılhaç'ın talep etmesi hâlinde sivil mültecilerin korunmasına yardımcı olmak için genişletilmişti. Birleşmiş Milletler Koruma Gücü'nün yetkisi, 6 Mayıs 1993 yılında yeniden genişletilerek, BM GK'nce ilân edilmiş olan; Saraybosna, Gorajde (Gorazde), Sırebrenisa, Tuzla, Zepa ve Bihaç(Bihaç)'dan oluşan "güvenli bölgeler"¹⁹ herhangi bir saldırı ve düşman atağına karşı, daha doğrusu buralara sığınmış ve büyük çoğunluğu Müslüman olan Boşnakları, korumak dâhilindeydi.²⁰

BM GK'nden daha önce yetki almış olan NATO güçleri, 28 şubat 1994'te BM'in Bosna topraklarıyla ilgili olarak daha önce ilân etmiş olduğu uçuş yasağını delen dört Sırp savaş uçağını düşürmüştür. Ne var ki, NATO'nun bu aktif tavrına karşın Bosna'daki genel pasiflik savaş boyunca devam etmiştir.

Hırvat-Boşnak savaşı 23 şubat 1994'te sona erdiği halde, Sırp-Boşnak savaşı 1995 yılının sonlarına kadar devam etmiştir. 1995 yılının Temmuz ayında General Ratko Mlağiç komutasındaki Sırp güçleri, daha önce "güvenli bölge" ilân edilmiş olan doğu Bosna'daki Sırebrenisa'yı işgal etmiş, genç yaşlı demeden burada ele geçirdiği 8000 erkeği topluca katlederek canavarlığını göstermiştir.²¹ Toprakların bu şekilde "güvenli bölge" şeklinde ayrılması yanlış bir düşüncedir, çünkü böylece diğer güvenli olmayan bölgelerin varlığı aynı zamanda *etnik temizlik* hareketine cesaret vermiştir.

Milletlerarası toplumun güvenli bölgeler planı Müslüman yönetimi tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Devlet başkanı İzetbegoviç ve Bosna-Hersek BM temsilcisi Saçirbey, bu planı Sırp işgallerinin açıkça meşrulaştırılması olarak nitelendirmiştir.²² Tüm dünyayı ayağa kaldıran bu

¹⁸ *Birleşmiş Milletler Kararlarında Eski Yugoslavya ve Bosna-Hersek*, Çev. Nejat Özdemiroğlu, İstanbul, Dayanışma Vakfı Yayınları, 1996, s.31.

¹⁹ Reco Çauseviç, *Bosna I: Müslümanlara Son Uyarı I*, Özyılmaz Matbaası, İstanbul, 1994, s.29; *UN Security Council Resolution: 824 (1993) 6 May 1993*, <http://daaccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/262/07/IMG/N9326207.pdf?OpenElement>, p.1(Erişim: 9 Aralık 2011).

²⁰ Ćekić, *a.g.e.*, C.II, s.1262-1263; *Birleřmiř Milletler...*, s.31-32; Cořkun, *a.g.e.*, s.137.

²¹ Ćekić, *a.g.e.*, C.II, s.1257.

²² İzetbegoviç'in halka yönelik yaptığı çağırının metni için bkz. İzetbegović, *a.g.e.*, 278-

korkunç katliam, nihayet NATO'yu da harekete geçirmiş ve 30 Ağustos 1995'te Sırp hedeflerine yönelik kapsamlı hava operasyonları başlatılmıştır. Üç hafta süren bu harekât sonucunda, Sırp savaşı kesmeyi kabul etmiştir. 21 Kasım 1995'te imzalanan Dayton Barış Antlaşmasıyla birlikte, trajik Bosna savaşı sona ermiştir.²³ Ancak, savaş sonunda şu acı gerçekle yüz yüze kalınmıştır; Bosna-Hersek'te 1991-1995 yılları arasında 260 bin Boşnak toplama kamplarını görmüştü ve toplama kamplarında 40 bin Boşnak öldürülmüştür. Ayrıca nüfusun % 60'ı kendi evlerini bırakmak zorunda kalarak mülteci konumuna düşmüştü, 30 bin kadın ve küçük kız tecavüze uğramıştı.²⁴

Özellikle, Müslümanlar açısından Bosna savaşının faturası çok ağır olmuştur: 200 bini aşkın Boşnak 1991-1995 yılları arasında hayatını kaybetmiş; bunların büyük çoğunluğu (2 milyon civarında) evlerini terk etmek zorunda kalmış; birçok köy ve kasaba yakılmış; birkaç yüz cami yok edilmiştir. 1200 İslâmî simge ve mimari yapı yok edilmeye çalışılmış ve sistemli bir şekilde bu kültürel ve tarihî mirasa zarar verilmiştir.²⁵ Boşnakların tarihî hafızasını ve Müslüman kimliğini yok etmek istercesine, birçok kütüphane ve arşiv yakılıp yıkılmıştır. Mezarlıklar da bu barbar saldırılardan paylarını almıştır.²⁶ Ayrıca, bu topraklar da yaşayan binlerce savaş sonrası bu acıları hâlâ yaşamaktadır.

Üç yıl süren savaşta, özellikle Sırpların ve bir ölçüde de Hırvatların en

279.

²³ *Keesing's Record of World Events*, Volume 42, March 1996, Bosnia, 1996, Page 41018; Yavuz, a.g.m., s.10.

²⁴ Bkz. Mehmedalija Bojić, *Uzroci Genocida u Bosni*, Sarajevo, Elkalem, 2001, s.98-100.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Čekić, a.g.e., C.II, s.1263; Muzaffer Özdağ, "Bosna-Hersek Trajedisi", *Türk Yurdu*, C.71, Sayı: 417, Temmuz 1993; Örneğin, 1993-1996 yılındaki Sırp saldırılarında Bosna'daki türbelerin çoğu yok edilmiştir. Bkz. Tacida Hafız, "Kosova'da Türbeler", *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju*, Vol. 30, *Orijentalni Institut U Sarajevo*, 1980, s.189-203; Izetbegović, *Tajna zvana Bosna*, s.262; "Osmanlı Mirası Bombardıman Altında", *Milliyet*, 30 Nisan 1992, s.6; "Bosna-Hersek'te İki Köprü Havaya Uçuruldu", *Hürriyet*, 1 Mayıs 1992, s.9.

²⁶ Bkz. Bosna'da savaşın etkileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için, Smail Čekić, *The Aggression Against The Republic Of Bosnia And Herzegovina*, C. I, Sarajevo, 2005, kss. 586-611; Mehmet Ali Özpolat, "Geçmişten günümüze Bosna Hersek", *Türk Yurdu*, Cilt 69, sayı: 415, Mayıs 1993, s.19; Şule Kut, "ABD, Avrupa Birliği ve Avrupa'nın Bölgesel Güçleri ile Balkan Güvenliğine Olan Etkileri", *Harp Akademileri Balkanlar Sempozyumu*, İstanbul, 1992, s.110; Bosna-Hersek'teki Türk kültür izlerini yansıtan mimari eserler ve bunların günümüze ulaşanları ve savaşta zarar görenleri ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Şenol Alparlan, *Bosna'da Türk Kültürü'nün İzleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.

yaygın savaş stratejilerinden birisi “etnik temizlik” olmuştur. Etnik temizlik kapsamında şunlar gerçekleştirilmiştir:²⁷

- Bir bölgede yaşayan halkın katledilmesi,
- Halkın zorla göç ettirilmesi,
- Gözdağı verme,
- Evlerin yakılması; camilerin, mezarlıkların, arşivlerin, tarihî binaların, kültürel abidelerin imha edilmesi,
- Kurbanların işkenceye maruz bırakılması,
- Kadınlara tecavüz edilmesi; kimi zaman kurbanların boğazlarının kesilerek öldürülmesi, şeklinde sıralanabilir.

Eski Yugoslavya için oluşturulan Uluslararası Ceza Mahkemesi, hem Sırp ların, hem de Hırvatların ele geçirdikleri bölgeleri başka gruplardan arındırmak amacıyla ve başlarındaki liderlerin emir ve talimatları ile buralarda etnik temizlik yaptığını ifade etmiştir. Amaçlanan hem “Sırp Cumhuriyeti”ni (Republika Srpska), hem de “Hersek-Bosna”yı (Herzeg-Bosnia), etnik olarak homojenleştirmekti. Bütün bu eylemler, hiç kuşkusuz, hem savaş suçları hem de insanlığa karşı suçlar kategorisine girmektedir. Bu suların yüzde 90’ının Sırp lar tarafının işlendiği bilinmektedir.²⁸

Bosna Savaşı ve Birleşmiş Güvenlik Konseyi

Bosna’da henüz savaş başlamadan önce, Birleşmiş Güvenlik Konseyi (BM

²⁷ Tahrip edilen Osmanlı eserlerinden örnekler için bkz. Alparslan, *a.g.e.*, s. 229-235; Mesela, 7 Mayıs 1993’de Sırp lar tarafından tamamen tahrip edilen Banyaluka’(Banjaluka)daki Ferhadiye Camii Minaresi ve Ferhat Paşa Türbesi bu vahşete bir örnek olarak verilebilir. Dünya Bankası’nın verilerine göre sağlık tesislerinin üçte biri, okulların yarısı, evlerin üçte ikisi yıkılmıştı. Sanayi retimi savaş öncesinin %10’una gerilemiş, ayrıca **camiler ve kiliseler gibi kültür varlıkları**, kütüphaneler ve okullar gibi entelektüel varlıklar ve çok sayıda tarihî eser savaş süresince yıkıma ve **büyük tahribata maruz kalmıştır**. Caner Saneaktar, “Dayton Barış Anlaşması’nın 10. Yılında Bosna-Hersek”, bkz. <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/347/dayton-baris-anlasmasinin-10-yilinda-bosna-hersek> (Erişim: 9 Aralık 2011).

²⁸ Bkz. eki, *a.g.e.*, C.II: 18 Nisan 2004’te, Hollanda’nın Lahey kentinde bulunan BM’nin eski Yugoslavya ile ilgili Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi, Srebrenişa’da yapılanların soykırım olduğunu teyit etmiştir. Gerekeer ve kararın detayları için bkz. <http://www.un.org/ficty/krstic/Appeal/Judgement/krs-aj040419e.pdf> (Erişim: 11 Aralık 2011); *Bileşmiş Milletler*...s.71-74; “Müslüman Genç, Böyle katledildi”, *Hürriyet*, 9 Mayıs 1992, s.13.

GK), çatışmaları daha fazla körüklememe adına, eski Yugoslavya topraklarının bütünü için 1991’de bir silâh ambargosu kararı almıştı. Başlangıçta milletlerarası toplumun en azından bir kesimi, kararı olumlu karşılamıştır. Ne var ki, bağımsızlık ilânı sonrasında, Bosna’nın Sırp güçlerince talan ve işgal süreci başladığında, bu silâh ambargosunun, sadece, eski Yugoslav ordusunun belkemiğini oluşturan ve bu orduya ait silâhların büyük çoğunluğunu bünyesinde tutan Sırbistan’a yaradığı görülmüştür. Bu yüzden, milletlerarası toplumun büyük bir çoğunluğu bu ambargonun kendisini savunmasına imkân sağlanması düşüncesiyle Bosna devleti için kaldırılmasını talep etmiştir.²⁹ Çünkü, Bosna’nın Müslüman halkı etnik temizlik, katliamlar ve nihâi olarak soykırım yoluyla yok olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Eğer bu noktaya gelinmişse, BM GK’nin bağımsız ve egemen bir devletin meşru müdafaa hakkını ortadan kaldıran bir ambargoyu sürdürmekte ısrar etmesi, hem hukuken hem de ahlâken kabul edilemez bir tutumdur. Yine de, Konsey bu acımasız savaş boyunca Bosna’yı nefessiz bırakan silah ambargosunu kaldırmamakta ısrar etmiştir. Bosna’ya yönelik silâh ambargosunun kaldırılmasına İngiltere, Fransa ve Rusya karşı çıkmıştır. Hırvatlar savaş süresince Hırvatistan’ın bir kıyı ülkesi olması sayesinde ülkeye deniz yoluyla gizlice silâh sokma imkânına sahip olmuşlardır. Mağdur olanlar, denize kıyısı olmayan Boşnaklar olmuştur.

Bosna savaşı süresince BM GK’nde gözlenen kafa karışıklığı ve ayrıca sürekli üyelerin farklı önceliklerinin olması, Konsey’in Bosna savaşı konusunda ortak bir tanımda buluşmasını ve durumun gerektirdiği ortak siyaseti geliştirmesini zorlaştırmaktaydı. Bu sebeple, kabul edilen GK kararları, genelde en düşük ortak paydayı esas alan bir hareket tarzı öngörmüştür. BM GK’nin 1993’te kabul ettiği 92 karardan 8’inin özel olarak Bosna savaşıyla ilgili olması, aslında Bosna’daki durumun vahametini ortaya koymaktaydı. Bosna’nın Sırplarca işgali süreci 1 Nisan’da başladığı halde, GK bu krizi 15 Mayıs’a kadar görmezlikten gelmiştir. Bu tarihte kabul edilen GK kararı ise,

²⁹ ANAP Ankara Milletvekili Vehbi Dinçerler: "Hükümler Bosna-Hersek Devletinin Nefsi Müdafaa İmkân ve Kabiliyetinin Takviyesi için Geçici Kanun" adını verdiği Kanun Teklifi şöyle idi: "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Bosna-Hersek Devleti'nin Birleşmiş Milletler statüsünün 51. maddesinin kendisine tanıdığı nefsi müdafaa hakkını kullanmak istediğine dair talebi üzerine veya en geç 30 Nisan 1995'te kendi kararıyla, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Bosna-Hersek Devleti üzerine uyguladığı silah ambargosunu tümüyle kaldıracaktır." Dinçerler, Yasa Teklifi'nin gerekçesinde, TBMM'nin Bosna-Hersek'te yaşanan insanlık dışı Sırp vahşeti ve katliamı konusunda aktif tutum sergilediğini, genel görüşme yaptığını ve bildiriler yayınladığını ifade etmiştir. Bkz. *Hürriyet*, 10 Ocak 1995.

önemli unsurlar ihtiva etmekle birlikte, “etkili tedbirler” getirmekten uzak olmuştur. “752 sayılı” bu kararda, hem Sırbistan’ın hem de Hırvatistan’ın bu savaşa müdahil olduğunun açıkça ifade edilmiş olması önemliydi.³⁰ Nitekim kararda, bu dış güçlerin Bosna’ya müdahaleye derhal son vermeleri çağrısı yapılmaktaydı. Ne var ki, Bosna savaşının bu “milletlerarası” boyutu hem bu karardan önce hem de sonra özellikle İngiltere ve Fransa gibi büyük Avrupalı devletlerce inkâr edilmiştir.³¹ “752 sayılı” GK kararında taraflar savaşa son vermeye ve müzakereye çağrılırken, savaş bölgesinde yaşayan halkın topraklarından zorla göç ettirilmesi siyasetine de son verilmesi dile getirilmişti. Tüm Dünya, Bosna topraklarına Sırlar tarafından tecavüz edildiğini ve burada Müslümanlara yönelik olarak toplu katliamlar dâhil, etnik temizlik yapıldığını bilmekteydi. Ancak, 757 sayılı GK kararında, Bosna’daki savaşın çok karmaşık bir savaş olduğu ve bu savaştan tüm ilgili tarafların sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Başka bir deyişle, GK’ye göre, Bosna savaşında *saldırgan* ile *mağdur* ayrımı yapılması mümkün görünmemekteydi.³²

GK’nin 1991’de kabul etmiş olduğu silâh ambargosu, Bosna dâhil, tüm eski Yugoslavya topraklarında uygulanmıştır. Bu demekti ki, uluslararası düzeyde tanınan egemen bir devlet olarak Bosna-Hersek, topraklarına göz koymuş olan saldırgan güçlere karşı meşru müdafaa hakkı çerçevesinde kendisini müdafaa hakkına sahip olamayacaktı. Kısacası, Bosna kendi haline bırakılmış, Sırların tatmin olması ve öfkelerinin tükenmesi beklenmiştir. İroni yüklü bu durum, Bosna savaşının ve bu savaşta GK’nin oynadığı rolün ibret verici bir başka örneği olmuştur.

Sırbistan’ın Bosna topraklarını –içerideki Sırp işbirlikçileriyle birlikte-

³⁰ *Birleşmiş Milletler...*, s.19.

³¹ Murat Taşar-Burhan Metin, *Bosna-Hersek ve Postmodern Ortaçağ’a Giriş*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996, ss.339-341.

³² BM İnsan Hakları Komisyonu 12, 13-14 Ağustos 1992 tarihlerinde düzenlediği bir oturumda, Polonya’nın eski Başbakanı Bay Tadeuş Mazoviyeski’yi (Tadeuzs Mazowiecki) özel Raportör olarak tayin etti. Mazoviyeski, 10 Şubat 1993 tarihinde Genel Kurula ve Güvenlik Konseyi’ne iletilen raporunda, *eski Yugoslavya’daki insan hakları durumu* hakkında bilgi vermiştir. Buna göre; Bosna-Hersek’teki çatışmalar esnasında işlenen savaş suçlarıyla ilgili delillerin gittikçe artmakta olduğunu belirtmiştir. Yargısız infaz ve ölüm tehditleri, kaybolmalar, tutuklulara işkence edilmesi ve kötü muamelede bulunulması ile dini yerler de dâhil olmak üzere mala karşı zarar verilmesi dolayısıyla sayısız belgeler toplanmıştır. Sırp güçlerinde Bosna-Hersek’li Müslüman kadınların ırzına geçme olayı oldukça fazla işlenen suçlar olarak tespit edilmiştir. Bkz. Ayrıntılı bilgi için, *Birleşmiş Milletler...*, s.76-77.

işgal etmesiyle patlak veren ve bu yönüyle hem milletlerarası bir savaş, hem de milletlerarası barış ve güvenliği ihlâl eden vahim bir suç niteliği kuşku götürmeyen Bosna krizinde, BM GK, BM Kurucu Antlaşması'nda öngörülen seçeneklere uygun hareket etmek yerine, saldırganca karşı müşterek askerî zorlama tedbirleri almama konusunda daha başlangıçta niyetini açık etmiştir.

Bosna Savaşı'nda Türkiye'nin Tutumu

Birleşmiş Milletler Barış Koruma Gücü, geçici gerginlik olan ve çatışma çıkması olası olan bölgelere bu çatışmaları önlemek için gönderilmekteydi. Bosna-Hersek'te de durum böyleydi. Bosna-Hersek'te konuşlandırılmış olan kuvvetler, Birleşmiş Milletlerce tayin edilen bir komutan idaresinde görev yapmakta ve gereğinde NATO kuvvetlerinden yardım istemek yetkisine de sahipti. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün olaylarda etkili ve bitaraf olması için bu kuvvet çeşitli ülkelerden oluşmaktaydı. Bu ülkelerden birisi de Türkiye idi.³³ 1991 ortalarından itibaren Yugoslavya'nın "Slovenya" ile başlayan bölünme süreci Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmemişti. Ancak, Bosna-Hersek'in durumu Türkiye için ayrı bir öneme sahipti. Çünkü, Bosna, Balkanlar'da Müslüman nüfusun en yoğun bulunduğu bölgeydi ve Türkiye ile olan tarihî bağları bilinmektedir.³⁴

Bosna-Hersek maruz kaldığı "saldırganlık, savaş ve etnik temizlik" sebebiyle, Soğuk Savaş sonrası Türk dış siyasetinde belirleyici ülke olmuştu. İzlenen yeni dış siyasetin, milletlerarası müdahaleyi destekleme, milletlerarası diplomatik ve askerî girişimlerde yer alma, aktif bir siyaset izleme, çok taraflı diplomasiye ağırlık verme gibi özellikleri en belirgin olarak Türkiye'nin Bosna-Hersek siyasetine yansımıştır.³⁵

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda Balkanlar'dan çekilmeye başlamış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile Türkiye Misak-ı Millî sınırları içine çekilmiş-

³³ Oya Akgönenç Muğisuddin, "Türkler'in Balkanlar ve Bosna'daki Katkılarına Bir Örnek: Türk Tugayı", *Yeni Türkiye*, 97/16, Ankara, 1997, s.1846.

³⁴ Şule Kut, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.205-206; Yavuz, *a.g.m.*, s.9; Bosna-Hersek Federe Cumhuriyeti'nin 1991 Nisan'ı itibariyle dört milyon civarındaki nüfusunun %43'ünü Müslümanlar, % 33'ünü Ortodoks Sırp, kalan % 17'yi de Roma Katolikleri ile Hırvatlar oluşturmaktaydı.

³⁵ Kut, *Balkanlar'da Kimlik*, s.205-206; Şule Kut, "Turkish Diplomatic Initiatives for Bosnia-Herzegovina", *Balkans: A Mirror of International Order*, der. G. Göksu Özdoğan-Kemal Kayabaşlı, Eren Yayınları, İstanbul, 1995, s.295-313.

tir.³⁶ Türkiye Cumhuriyeti'nin askeri gücü, Bosna savaşı ile birlikte Bosna topraklarında tekrar görev aldığında, koşullar ve ortam farklıydı ve hedefler değişmişti. 1994'te Türk Birliği'nin Zenisa (Zenica)'da konuşlanmasıyla beraber amacı barışı sağlamaktı.

Misak-ı Millî kaynaklı felsefesinin en temel dayanağı, ulus-devletin varlığının ve güvenliğinin korunmasının her şeyin üstünde olduğu ve Misak-ı Millî sınırlarının bir hat olduğu görüşüdür. Fakat bunun Bosna-Hersek savaşında nasıl sağlanacağı ve hattın ne kadar belirleyici olduğu konusu; Bosna'ya Türk askerini gönderme konusu gündeme geldiğinde üzerinde tartışılan önemli bir sorun olmuştur.³⁷

Bosna'ya asker gönderme konusu yönünde çeşitli görüşler dönemin basınına da yansımıştır.³⁸ Statükoculara göre, Türkiye'nin Misak-ı Millî sınırları dışına asker göndermek suretiyle maceralara girişmesi, Türk devletin varlığını ve güvenliğini tehlikeye atabilirdi. Bu nedenle, Türkiye, kendisine doğrudan bir saldırı ya da saldırı tehdidi altında olmadığı sürece, sınır dışında müdahaleci ve riskli adımlar atmaktan kaçınılmalıydı.

Diğer taraftan, bir devletin varlığının ve güvenliğinin korunmasının şartları ve millî sınırları savunma mantığı artık değişmişti ve gelişen askerî araçlar ve stratejiler ve kürselleşme süreci, devletin sınırlarının ancak bu sınırlarların ötesinde bir güvenlik hattının oluşturulmasıyla mümkün olacağını göstermekteydi.

Türk askerinin yurtdışına gönderilmesinde belirleyici rol oynayan bir başka faktör, milletlerarası konjonktürün baskısı ve yönlendirmesi idi. Çünkü, geçmişteki durumlar, Türk askerinin yurtdışına gönderilip gönderilmeyeceğinde, ilgili konjonktürün şartları ön plana çıkmıştır.

Bosna-Hersek krizinde Türkiye milletlerarası platformda bölgede kalıcı ve adil bir barışın sağlanması hususunda bir takım arayışlar içine girmiştir. Yapılan diplomatik girişimlerle barışı sağlamaya yönelik görüşmelere yönelirken, Türkiye eşzamanlı olarak önce Hırvatistan'da teşkil edilen, daha

³⁶ Gençer Özcan, "Continuity And Change In Turkish Foreign Policy In The Balkans", *Balkans A Mirror of International Order*, Ed.Günay Göksu Özdağan-Kemali Saybaşı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995, ss.281-293.

³⁷ "Sırp Vahşetinden Kaçan Boşnakların Kampında Umudumuz Türk Uçakları", *Milliyet*, 15 Mayıs 1992, s.14; "Bosna-Hersek Türkiye'den Asker, Müdahale İstedii", *Hürriyet* 8 Mayıs 1992, s.12; "Ankara'da Bosna-Hersek Tartışması", *Hürriyet*, 30 Temmuz 1992, s.24.

³⁸ "Türkiye Bosna-Hersek İçin Bastırıyor", *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1992, ss.1-10.

sonra Bosna Hersek'e kaydırılan Uluslararası Barış Gücü'ne bir askerî birlikle katılmak için çalışmalarını artırmıştır.

Türkiye, Bosna savaşına asker gönderip göndermeme konusunda tartışmaları yaşarken, savaşın başlaması ile hayatları alt üst olan Boşnaklar, dindaş ve Osmanlı mirasına sahip çıkacağını düşündükleri Türkiye'den yardım beklenti içinde olmuşlardı. Müslüman oldukları için BM ve AT üyesi ülkelerden samimi destek görmediklerini belirten Boşnaklar “*Bize yardım edecek tek ülke Türkiye, Sırp katliamını Türkiye durdurmalıdır*” diyorlardı.³⁹ Sivil halk Türkiye'nin askerî bir müdahalede bulunmasını istemiştir.

Bosna-Hersek krizinin giderek kanlı bir savaşa dönüşmesi neticesinde, BM Güvenlik Konseyi tarafından UNPROFOR oluşturulmuştur. BM Güvenlik Konseyi 1991 yılında oybirliği ile almış olduğu 713 sayılı kararla, tüm BM üyelerinin sorunu tırmandırmaktan uzak durmalarını ve savaşan taraflara silah ambargosu uygulanmasını istemiştir. Ancak sıkı bir şekilde uygulanamayan silah ambargosu, Sırp ve Hırvatların diğer kanallardan rahatlıkla silah elde edebilmeleri karşısında Müslüman Boşnakların bir ölüm kalım savaşı ile karşı karşıya kalmaları sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde Türkiye ve diğer İslam ülkelerinin bütün çabaları, silah ambargosunun ya taraflara eşit uygulanması ya da kaldırılması yönünde olmuştur.

Bosna'da yaşanan katliamlar ve Uluslararası Örgütlerin, savaşın durdurulması ve barışa yönelik alınan kararların uygulanmasındaki isteksiz davranışları, Türkiye'de gerek iktidar, gerek muhalefet gerekse de sivil toplum örgütlerini Bosna Hersek'e her açıdan yardım konusunda hemfikir duruma getirmiştir. Türkiye her fırsatta Bosna Hersek'e ilaç, giyecek ve yiyecek yardımı yapmıştır. Ülkenin birçok yerinde yardım kampanyaları düzenlenmiştir.

Kut'un yorumuyla da, Türkiye, üç buçuk yıl süren savaş boyunca, “Bosna-Hersek ile olan ilişkilerini neredeyse olağanüstü bir maceraya çekti hem de Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki savaşın ve etnik temizliğin durdurulmak

³⁹ “Boşnakların Umudu Türkiye”, *Milliyet*, 4 Mayıs 1992, s.17. Sırp milislerin ve Federal Ordu birliklerinin özellikle akşam saatlerinde uçaksavar, havan topu ve roketlerle saldırdığı Baş Çarşı “*Baş Çarşıja*” gündüz saatlerinde insan doluydu. Saraybosna'nın *Baş Çarşı* adı verilen bölgesindeki halkın büyük bölümü Müslümandı; Cami, Medrese, Sebîl ve “Bursa Bezistan”ı gibi tipik Osmanlı eserlerinin hala ayakta olduğu bu mahalle Türkiye'nin bir köşesi gibiydi. Baş Çarşı ve çevresinde Boşnaklar için bomba sesleri gün geçmeksizin korkutucu boyutlara ulaşmıştı. Saraybosna 1325 gün kuşatma altında kalmıştır. Bu da savaşın vahametini göstermesi açısından önemlidir.

için uluslararası düzeyde olağanüstü bir diplomatik maraton sürdürmesine yol açtı.” Ayrıca, Türkiye savaş sırasında tek taraflı askerî müdahalede bulunmuş olsaydı şayet savaşı durdurmaya yetmeyeceği gibi, “Türkiye’yi sonu belirsiz bir maceraya iteceği için fevkalade yanlış bir karar olurdu.”⁴⁰

Bosna Hersek’te kalıcı ve adil bir barışın sağlanması için teşkil edilecek Uluslararası Barış Gücü’ne Türk Birliği’nin katılmasının ilk adımı olarak TBMM, Bosna Hersek’e asker göndermeye izin veren kanunu 8 Aralık 1992’de onaylamıştır.⁴¹ Bu karar Türk askerinin Bosna Hersek’te Uluslararası Barış Gücü şemsiyesi altında yapacağı görevin ilk adımını ve yasal dayanağını oluşturmuştur.

Türkiye ve özellikle Özal, aynı şekilde Bosna’ya asker gönderilmesini baştan istemiştir.⁴² Ancak, özellikle Avrupa ve Yunanistan, yine Osmanlı hatıraları nedeniyle Türk askerinin ve silahlı kuvvetlerin müdahalesine destek vermemiştir. Özal Başkan Clinton’a, Washington’da, Türk askerinin duruma müdahalesini açık bir şekilde teklif etmesine rağmen, istediğini gerçekleştirememiştir.⁴³ Bir ülkeye ait askeri birliğin, BM çatısı altında, başka bir ülkede görevlendirilmesi, o ülkenin yasama organlarının haricinde, BM organları tarafından belirlenen izlek neticesinde gerçekleşebilmiştir.

Türkiye’nin Bosna’nın savaş çıkmasına yönelik tutumunu, Dönemin Dışişleri Müsteşarı Onur Öymen şöyle değerlendirmiştir:

“Biz hemen başında NATO’ya müracaat ettik ve NATO’nun derhal sınırlı hava harekâtı yapmasını ve böylelikle Sırp saldırganları durdurmasını, kontrol altına alıp bertaraf etmesini istedik. Maalesef Türkiye’nin bu görüşü kabul edilmedi. NATO sonunda bir askeri müdahale yaptı, bizim

⁴⁰ Kut, *a.g.e.*, s.206-207.

⁴¹ TBMM’nin 08.12.1992’de Bosna-Hersek ile ilgili olarak aldığı 205 sayılı kararı da şöyledir: “Bosna-Hersek’te süregelen insanlık trajedisine çözüm getirmek ve insancıl yardım ulaştırmak için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 743 sayılı kararıyla eski Yugoslavya’ya ve bu kapsamda Bosna-Hersek’e gönderilmesi kararlaştırılan UNPROFOR ve Bosna-Hersek ve diğer eski Yugoslavya Cumhuriyetleri konusunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne alınabilecek güç kullanma kararlarına katılmak üzere, lüzum, hudut, şümul ve zamanı Hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisinin 08.12.1992 tarihli 36. Birleşiminde kararlaştırılmıştır.” Bkz. “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine İzin Verilmesine Dair”, *Resmî Gazete*, 10.12.1992, s.2.

⁴² “Özal’dan Bush’a: Bosna’daki Katliamı Durdurun”, *Hürriyet*, 30 Nisan 1992; “Özal: Bosna-Hersek’e Yardım Edin”, *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1992, ss.1-9.

⁴³ “Bosna İçin Laf Ürettik”, *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1992, s.9.

istediğimiz gibi hava müdahalesi yaptı ama bunu iki sene gecikerek yaptı. Ve bunun sonucunda yaklaşık iki yüz bin kişi hayatını kaybetti.”⁴⁴

18 Eylül 1992’de Bosna-Hersek’e NATO ülkelerince BM şemsiyesi altında birlik gönderecek 8 ülke olarak sadece İngiltere, Kanada, Fransa, İspanya, Hollanda, Belçika, Norveç ve Danimarka belirlenmişti. Türkiye’nin Asker gönderme konusunda girişimleri ilk etapta bir sonuç vermemiştir.

Dolayısıyla da, Bosna-Hersek’teki Barış Gücü’ne, Türkiye uzun süre asker göndermeyi istediye de bu, Birleşmiş Milletler karar mekanizmasını yürüten devletlerce ve özellikle genel sekreter Butros Ghali tarafından bu sürekli ertelenmiştir. Buna sebep olarak da, Türkiye’nin Balkanlarla tarihî geçmişi olduğu ve Müslüman bir ülke olarak belki de tarafsız olamayacağı ihtimali öne sürülmüştür.⁴⁵

Ancak, kısa bir süre sonra Sırplarla aynı tarihî, dinî ve kültürel bağlara sahip olan Rus askerlerinin, BM şemsiyesi altında Bosna Hersek’e gönderilmesi, Türkiye’nin ve Türk Askerinin Bosna Hersek’e gelmesini en çok arzu eden Boşnakların haklılığını güçlendirmiştir.

Nihayetinde, BM çatısı altında Türk Hava Kuvvetleri’ne ait 12 savaş uçağı Avrano Üssü İtalya’ya davet edilmişti. Ancak, Yunanistan Hükümeti, Türk uçaklarının NATO’nun Bosna-Hersek operasyonuna katılabilmeleri için Yunan hava sahasından geçmelerine izin vermeyi reddedince, Türk uçakları uluslararası hava sahasın kullanarak İtalya’ya intikal edebilmiştir. Türk F-16’larının görevinin, Bosna-Hersek hava sahasının kontrolüyle sınırlı olacağı ve Sırlara karşı girişilebilecek bombalama harekâtını kapsamadığı açıklanmıştır. Bu filo, ilk devriye görevine 3 Mayıs 1993’te çıkmıştı. 1994 yılı başında, İtalya’da bulunan Türk savaş uçaklarının sayısı 18’e yükseltilmiştir.

BM Daimi Temsilcisi İnal Batu, 8 Mart’ta 1994’te “Bosna Hersek’e Asker Gönderen/Göndermek isteyen Ülkeler Toplantısı”na katılmıştı. Toplantı sonrasında, Türk Askerinin Bosna Hersek’e gönderilmesi konusunda olumlu bir hava oluştuğunu açıklanmış, çok geçmeden de BM Genel Sekreteri Butros Gali 23 Mart’ta Türkiye’den resmen Türk Askeri talebinde bulunmuştur. BM

⁴⁴ CHP Genel Başkan Yardımcısı Onur Öymen’in Bosna’daki Soykırımın 13. Yıldönümü Dolayısıyla, TRT INT “Mavi Kelebeğin İzinde” Programına Verdiği Mülakat, 11 Temmuz 2008. Bkz. <http://www.onuroymen.com/arsiv/1708?lang=en> (Erişim: 12 Aralık 2011).

⁴⁵ “Devletlerin kendi politikaları, menfaatleri, tercihleri ve öncelikleri vardır. Türkiye, birinci derecede ilgili, halkı Müslüman olan bir NATO ülkesidir. Orada da Boşnaklar var. Buna rağmen, savaş başladıktan sonra Bosna ile ilgili çözüm arayışlarına bir türlü Türkiye’yi dâhil etmek istemediler.” Muğisuddin, a.g.m., s.1847.

Genel Sekreter Yardımcısı ve Barış Gücü Operasyonları Sorumlusu Kofi Annan Türk Hükümeti'ne iletmek üzere Türkiye'nin BM Daimi Temsilcisi Büyükelçi İnal Batu'ya gönderdiği mektupla, Türk Birliği'nin yapması beklenen görevleri şu şekilde belirtmiştir: Bosna-Hersek'in orta kesimlerinde bulunan mayınların temizlenmesi; Bombardımanda yıkılan köprüler ve tarihi eserlerin onarılması; Acil gıda ve tıbbi malzeme ihtiyacındaki kent ve kasabalara yardım; konvoylarının ulaşması; Piyade Taburu'nun ateşkes bölgesinde konuşlandırılması gibi.

BM Genel Sekreterliğinin 22 Mart 1994 tarihli başvurusu üzerine BM Güvenlik Konseyi Türkiye'nin Bosna Hersek'e askeri birlik göndermesine karar vermiş ve 28 Nisan 1994 tarihinde Genel Kurmay Başkanlığı temsilcileri ile UNPROFOR yetkilileri arasında yapılan görüşmeler sonucu yeterli lojistik ve istihkâm unsurları ile desteklenmiş bir Mekanize Piyade Taburunun bölgeye gönderilmesi üzerinde mutabakat sağlanmıştır.⁴⁶ Niha yet, sınırlı bir askeri birlik üzerinde karar kılınarak Türk askerinin Bosna'ya gönderilmesine karar verilmişti⁴⁷ ve Türk askerinin Bosna'ya gidiş ancak ABD'nin askeri müdahalesi sonrasında, Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanması ve savaşın durması sonrasında ve ABD'nin desteği ile mümkün olmuştur.⁴⁸ Denilebilir ki, bu noktada ABD, Avrupa'nın önüne geçmişti.⁴⁹ Türkiye'nin Bosna'ya asker göndermesi de, mevcut durumu korumaya çalışanlar tarafından karşı çıkılmasına rağmen, çoğunluğun istemesiyle mümkün olabilmıştır.

⁴⁶ *Hürriyet*, 12 Nisan 1994.

⁴⁷ TSK'nin devlet yapısı içindeki rolü, yurt içindeki ve yurt dışındaki görev ve yetkileri, TSK'nin içte ve dışta kullanılmasının esasları anayasada düzenlenmiştir. Türkiye'de yabancı askerlerin bulundurulması veya TSK'nin yurt dışına gönderilmesi kararının alınması TBMM'nin yetkisindedir. Bu yetki 1982 Anayasasının 92. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, "Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme, milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına karar verebilir." Bkz. *Resmî Gazete*, 10.12.1992, s.2.

⁴⁸ Muğisuddin, *a.g.m.*, s.1847.

⁴⁹ "Bush Sırbistan'ı Uyardı", *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1992, s.9; "Bosnia acts fast at U.N. Seeks Help", *The Washington Times*, 23 May 1992; "ABD'den Belgrad'a Uyarı", *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1992, s.9.

İzzetbegoviç'e göre; Bosnalıların yaşadıklarını Dünya devletlerinin görmemesi,⁵⁰ onlar için daha kolaydı. Hattâ toplama kamplarını kabul etmeleri bile zaman almıştı. Türk askerinin Bosna'ya gelişi ile ilgili düşüncelerini ise şu şekilde açıklamaktaydı:

“Binlerce insan hiçbir iz bırakmaksızın ortadan kaybolurken, dünyanın bir bölümü bilmiyormuş gibi davranmayı tercih etti. Onlara da bu yakıştırdı.(...)Tuzladaki havaalanını açacağız. Zor olsa da, tamamlanmış olacak. Ve Sırp, kontrol etmek için oraya gelmeyecekler. Bunu açıklığa kavuşturduk. Türk askerleri UNPROFOR ile birlikte yardıma gelecek. Buna da uzun süre karşı koydular. Türkler buradan ayrılalı yüz yıldan fazla oluyor. Fakat şimdi Türk askerleri geliyor. Parmaklarını kıpırdatmayacaklarına, ancak güzelce hizmet edeceklerine eminim. Çünkü onlar iyi askerler ve Birleşmiş Milletler gibi iyi hizmet edecekler.”⁵¹

Dayton Antlaşması sonrası NATO, Bosna-Hersek'i koruma görevini BM'den devralmıştır. NATO birlikleri, (Başta ABD ve İtalyan birlikleri olmak üzere), daha Paris Antlaşması imzalanmadan ülkeye gelmeye başlamışlardı. BM barış gücü UNPROFOR döneminden kalıp, yeni dönemde de Bosna'da çalışacak birlikler de (Başta İngiliz, Fransız ve Türk birlikleri) yeni komuta kademesi içinde şekillenmişlerdir.⁵²

Öncelikle, Ankara 28'inci Mekanize Piyade Tugayı'nda hazırlıklarını tamamlayan Türk Birliği'nin malzeme ve cephanesi, 16 Haziran - 27 Haziran 1994 tarihleri arasında, Behiçbey Tren İstasyonu'ndan, İzmit Derince Limanı'na gönderilmiştir ve malzeme gemilerle Split Limanına ulaştırılmıştır. Personel, silah ve malzemenin daha sonra, İtalya'da konuşlanan Türk F-16'larının da görev yapacağı güvenlik şemsiyesi altında, kara ve demiryolu ile intikalle görev yerinde buluşması sağlanmıştı. BH Türk Barış Gücü Görev Kuvveti, Split'ten Zenisa (Zenica)'ya intikalini dört ayrı katile halinde 7-21 Temmuz 1994 tarihleri arasında tamamlamış ve 4 Ağustos 1994

⁵⁰ “Bölgede Müslüman Kalmayacak: Bütün Dünya Balkanlar'daki Müslüman Katliamını Seyrediyor”, *Milli Gazete*, 18 Mayıs 1992, ss.1-6.

⁵¹ İzzetbegoviç, *a.g.e.*, s.79; SDA Kongresi, Saraybosna, 25 Mart 1994.

⁵² “Bosna'ya Türk Birliği”, *Hürriyet*, 11 Temmuz 1992, s.23; “Bosna'ya Türk Askeri”, *Yeni Günaydın*, 11 Temmuz 1992, s.6; Dayton Antlaşması imzalandıktan iki ay sonra NATO birlikleri ve NATO komutasında çalışacak birlikler Bosna'ya gelmişti. 60 bin kişilik ağır silahlarla donatılmış muharebe birliği (IFOR) göreve başlamıştı. Komutanlığına da getirilen Amerikalı Amiral Leighton Smith görevi UNPROFOR komutanından 19 Aralık 1995'de devralmıştır. Bkz. Osman Karatay, *Bosna-Hersek Barış Süreci*, Karam Yayınları, Ankara, 2002, s.19.

tarihinden itibaren bölge sorumluluğunu teslim almıştır⁵³.

Daha sonra ise 2 bin 700 kişilik Türk Birliği'nin kalan kısmı, Türkiye'den hareket etmiştir. 500 kişilik istihkâm ve 1000 kişilik lojistik unsurların büyük bölümü İstanbul'daki birliklerden sağlanmıştı. Ayrıca, Bosna BM Barış Gücü bünyesinde görev yapacak askerî personelin her altı ayda bir değiştirilmesi planlanmıştır⁵⁴.

Ankara Mamak'taki 28 Mekanize Tugayı bünyesinden oluşan Mekanize Piyade Taburunda görev yapan 42 subayın tamamı, 60 astsubayın büyük bir kısmı ve 829 er ve erbaşın 150'si İngilizce, Almanca, Fransızca ve Sırpça biliyordu. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en yeni ve en modern araçlarıyla donatılan Türk Birliğinin 41 tırtıllı, 116 tekerlekli, toplam 157 aracı mevcuttu⁵⁵. Birlik bölgeye ayrıca tanksavar, uçaksavar ve havanlardan oluşan ağır silahlar götürmüştü. Birliğin sıcak yemek gereksinimini karşılamak için mutfak, küçük çaplı ameliyatları yapabilecek hastane, ambulans ve en kötü suyu bile içilebilir duruma getirecek su arıtma cihazları bulunmaktaydı⁵⁶.

4 Ağustos 1994 tarihinden itibaren Bosna-Hersek'te barışı korumak amacıyla BM bayrağı altında Zenisa'ya yerleşen 1500 kişilik Türk Barış Gücü görevine başladı. Sorumluluk bölgesi Zenisa ve Kakani kentleriyle kuzeye uzanan 390 km'lik geniş bir alanı kapsayan Türk Birliği, görevi İngiliz ve Kanada taburlarından devralmıştır⁵⁷. BH Türk Barış Gücü Görev Kuvveti, bu tarihten 20 Aralık 1995 tarihine kadar bölgedeki insani yardım hareketi için ve emniyetli bölgelerin sağlanması ve korunması maksadıyla kurulan BM Koruma Kuvveti'nde (UNPROFOR) yer almıştır⁵⁸.

Türk birliği, 20 Aralık 1995'te tugay seviyesinde IFOR'a katıldı. Türk

⁵³ Muğisuddin, *a.g.m.*, s.1847; *Milliyet*, 10.06.1994, s.13. 4. Kolordu komutanı Ali Özkan dönemin Başbakanı Çiller'e verdiği birifingte; birliğin Türkiye'nin bütün bölgelerini kapsayacak bir biçimde seçildiğini, kuvvetin bir mekanize tabur, bir lojistik tabur ve bir muhabere bölüğünden olduğunu, ayrıca iki hava irtibat subayıyla hukuk subayları, tercüman, din işleri ve sağlık görevlilerinin yer aldığını bildirmiştir. Toplam 1455 kişilik görevlinin 79 subay, 129 astsubay, 11 uzman erbaş ve 1087 askerden olduğunu da belirtmiştir. Askere 25 dolar, subaylara ise rütbelerine göre 25-70 dolar arasında harcırah verileceğini de açıklamıştır.

⁵⁴ *Milliyet*, 12 Nisan 1994, s.3.

⁵⁵ *Milliyet*, 2 Nisan 1994, s.3.

⁵⁶ *Milliyet*, 2 Nisan 1994 s.3.

⁵⁷ *Milliyet*, 4 Ağustos 1994.

⁵⁸ Adem Yavuz Arslan, "Dondurulmuş Sorunlar Ülkesi", *Aksiyon Dergisi*, S.448, 7 Temmuz 2003.

tugayı, IFOR'un görevinin 20 Aralık 1996'da tamamlamasının ardından tabur seviyesine indirilerek, SFOR'a tahsis edilmiştir.

IFOR'un bölgesel örgütlenmesinde bakıldığında, ülkenin Saraybosna'daki karargâha bağlı üç sorumluluk bölgesine bölündüğü görülür. Saraybosna'ya da içine alan güney bölümünde Fransız, Banyaluka merkezli kuzeybatıda İngiliz ve Tuzla merkezli kuzeydoğuda Amerikan "etki bölgeleri" oluşturulmuştu. Diğer tüm ülkelerin birlikleri, bölgelerinin dâhil olduğu etki alanı komutanlığının yönetiminde olacaktı. Nitekim Türk birliğinin bulunduğu Zenisa Amerikan, Malezyalıların bulunduğu Livno ve etrafı İngiliz, İspanyolların bulunduğu Mostar Fransız komutası altında idi. Saraybosna'daki ana karargâh ise doğrudan Müttefik Avrupa kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanmıştır.⁵⁹ Daha sonra yapılan personel indirimleri kapsamında Türk Tugayı tabur seviyesine düşürülmüştür. Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte NATO'nun liderliğinde IFOR, 20 Aralık 1995 tarihinden itibaren Bosna-Hersek'te göreve başlamıştır. Aynı güç 20 Aralık 1996 tarihinde ismini SFOR olarak değiştirmiştir.

Ayrıca, Türk Birliği, Zenisa'da konuşlanırken, ayrıca 50 jandarma personeli EUFOR Polis Gücünde, 10 personel de AB Polis Gücü misyonunda görev yapmıştır. Türk Deniz Kuvvetleri ise Adriyatik Denizi'nde UNPROFOR ve IFOR paralelinde, 13 Temmuz 1993-2 Ekim 1996 tarihleri arasında gerçekleştirilen "Sharp Guard" harekâtına 2 fırkateyn, akaryakıt gemileri ve mayın karşı tedbirleri gemileriyle katılmıştır. Bu görevde, 18 fırkateynin yanı sıra 2 denizaltı, 4 akaryakıt gemisi ve yaklaşık 5 bin asker yer almıştır. Bosna-Hersek hava sahası üzerindeki uçuş yasağının uygulanması ve denetlenmesi amacıyla da bir F-16 filosu 25 Nisan 1993'te bölgeye gönderilirken, rotasyon esasına göre 12 filo ile yaklaşık 2500 personel görevlendirilmiştir.⁶⁰

İstanbul NATO Zirvesinde alınan karar gereği SFOR Harekâtının sorumluluğu, 02 Aralık 2004 tarihinden itibaren Avrupa Birliğine devredilmiştir. Bosna-Hersek'teki *1 Mekanize Türk taburu*, Bosna-Hersek Türk Tabur Görev Kuvveti Komutanlığı adı altında *824 personeliyle* Zenisa-Doboy (Doboj) kantonunda barışın sağlanması için görev yaparken,⁶¹ NATO'nun aldığı

⁵⁹ Karatay, *a.g.e.*, s.19; "NATO's Role in the Implementation of the Bosnian Peace Agreement, *NATO Fact Sheet*, No.11, Eylül 1996; Haldun Yalçınkaya, "Geleneksel Barış Koruma Kavramının Yugoslavya'nın Dağılıma Sürecinde NATO Harekâtı ile Uğradığı Değişim", *Bilim Dergisi*, Kara Harp Okulu Yayını, Şubat 2002.

⁶⁰ *Hürriyet*, 15 Ağustos 2003; *Hürriyet* 30 Mayıs 2002.

⁶¹ *Milli Savunma Bakanlığı, Türkiye'nin Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri*

karar uyarınca bu birlikte 2003 Eylülünde personel ve malzeme indirimine gidildi. AB liderliğinde 2 Aralık 2004 tarihinden beri icra edilen ALTHEA Harekâtına Türk Silahlı Kuvvetleri, toplam 356 kişiden oluşan personel ile katkı sağlamaya devam etmektedir.⁶²

Savaşın en etin yıllarında, ambargo ve şiddetli kış şartlarında Bosna'nın her yerinde açlık başta olmak üzere çok zor koşullar yaşanmıştı. Tüm ulaşım yollarının savaş yüzünden kesilmiş olması, halk arasında açlık ve zorluğa neden olmuştur. Bu dönemde Türk Tugayı, Tugay vakfın sağladığı gelir ile ve her tugay üyesinin günlük tayınlarının bir kısmından vazgeçmeleri sayesinde Zenisa halkına yardım yapmayı başarmıştır.⁶³

Ayrıca, savaşın acımasızlığında yerinden ve evinden edilen Boşnaklar kendi topraklarında mülteci duruma düşmüşlerdi. İşte bu sırada Zenisa'da konuşlanmış olan Türk Birliği bu mültecilere de yardımlarını esirgememiştir. Meselâ, 1995 yılında Sirebrenisa (Srebrenica)'dan kaçan 30 bin mülteciye Tuzla'daki barış gücü sahip çıkmayınca, bu mültecilerin bir kısmının Zenisa'daki Türk birliğine gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Zenisa'da konuşlanan Türk birliği, bu şehirde bulunan Demirelik Fabrikası'ndaki boş alana mülteciler için çadır kent kurmuş, bir kısım mülteciyi de şehirdeki boş okullara yerleştirmiştir. Mültecilerin taşınması ve gıda ihtiyaını Mehmetçik karşılayacaktı. Bu amaçla da birliğin istihkâm ve ulaştırma bölükleri hazırlıkları yrtmştir.⁶⁴

Yine aynı tarihlerde Bosna'nın başka bir şehri Zepa'dan kaçan mültecilerden 750 kişi çareyi Türk Birliğine sığınmakta bulmuştur. 750 kişi, Türk birliğine ait araçlarla alınarak birlik yakınında kurulan çadır kente yerleştirilmiştir. Yine bu meşakkatli süreçte BM İnsani yardım rgt, doktorlar ve Kızıl ha gibi yardım örgütleri de çadır kentteki mültecilere yardımcı olmak için çalışmıştır. Türk Birliği de çadır kente su tankerleri kurmuş ve aşırı sıcak sonucu güneş çarpması sonucu rahatsızlanan yaşlı ve kadınları

(*Beyaz Kitap 2000*). Ankara, 2000, s.39; İlhan Uzel, "Bosna-Hersek Savaşı", Baskın Oran (ed), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.498.

⁶² Nato dönemindeki birliklerimiz için Türkiye yaklaşık 200 milyon ABD doları harcamıştır. <http://www.harbiforum.org/turk-tarihi-turk-buyukleri-12991-turkiye-nin-nato-yakatkilari.html> (Erişim: 9 Aralık 2011)

⁶³ Muğisuddin, *a.g.m.*, s. 1850.

⁶⁴ *Milliyet*, 19 Temmuz 1995, s.16.

tedavi görevini üstlenmiştir.⁶⁵

Türkiye Cumhuriyeti savaş boyunca takip ettiği dış siyasette, tarihten gelen bağlarının etkisiyle Bosna-Hersek'in ve Boşnakların yanında olmuştur. Ancak bu siyaset milletlerarası arenada tek başına hareket etmekten ziyade Milletlerarası Örgütler, Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği vb. ile beraber hareket etmek şeklinde kendini göstermiştir. Bu ısrarlı dış siyasetin neticesinde –zor da olsa- TSK'nin Bosna-Hersek'te BM şemsiyesi altında icra edilen Barışı Destekleme Harekâtına katılım sağlanmıştır. Türk Birliği, Bosna-Hersek'e gelişinden itibaren sorumlu olduğu bölgelerde, kendisine verilen bütün görevleri başarı ile yerine getirerek, dost-düşman bütün devlet ve milletlerin haklı takdirini kazanmıştır.

Savaş Sonrası Türk Askerinin Bosna-Hersek'teki Faaliyetleri

Türkiye, Bosna-Hersek'e 34 ülke arasında en çok katkı sağlayan 5. ülke konumunda bulunmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri Bosna-Hersek savunma kurumlarının yeniden yapılandırılması ile irtibat ve gözlem faaliyetlerine de personel katkısı vermiştir. Türk askeri gücünün çok etkin bir şekilde Split-Saraybosna-Bosna-Zenisa-Tuzla hattında bir lojistik içinde yerleşerek, görev almıştır.

Türk birliğinin Zenisa'da konuşlandırılmasından sonra BM ile işbirliği çerçevesinde sivillere yönelik yardım konusunda hizmetler vermeye başladığı görülür. Bu bağlamda, yerine getirilen hizmetlerden ilki imar alanında olmuştur. Zenisa şehrinde bombalama sırasında yıkılan binaların onarımında faaliyette bulunmuştur.⁶⁶ Federasyonun ağır koşullarında bürokrasiye takılan pek çok hizmeti, Türk taburu Bosnalılara götürmüş ve okulları ve camileri onarmıştır.

Bosna-Hersek'te barışın korunması amacıyla Türk Tugayının çalışmaları şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Barışın korunması,
- Dayton Antlaşması gereği gereken silah kontrollerinin yapılması ve belli arazi kuşaklarının silahtan arındırılması ve durumun kontrolü,
- Halka yönelik sosyal yardım faaliyetleri,
- İmar faaliyetleri,

⁶⁵ *Milliyet*, 29 Temmuz 1995, s.17.

⁶⁶ Muğisuddin, *a.g.e.*, s.1847.

- Sağlık ve gıda yardımı (Bosna-Hersek Türk Tugayı İnsani Yardım Vakfında toplanan bağışlar ile sağlık ocaklarına, okullara, kişilere yardım sağlanmıştıır.),
- Millî günlerin kutlanması,
- Sakatlara yardım gibi.

Bosna-Hersek'te barışa destek veren Türk askerleri, savaşın ardından ülkedeki köprü, okul, hastane yol yapım ve onarımlarının yanı sıra, açtııkları kurslar ve kendi maaşlarından oluşturdukları fonlarla Boşnakların yaralarının sarılmasına önemli bir destek sağlamıştır. Bosna Hersek'te görev yapan Türk Birliği; 52 okul onarımı, 1 köprü yapımı, 36 cami ve 10 kilisenin yenilenmesini, 7 köprü onarımı, 55 hastane, tiyatro vb. kamu binasının onarımı, 37 su ve kanalizasyon sistemi onarımı, 84 değişik kamu altyapısı hafriyat çalışması, 91 yol onarımı yapmıştır.⁶⁷

Türk Birliğinin Bosna Hersek'te önem verdiği en önemli konuların başında eğitim ve öğretim konuları gelmektedir. Bu kapsamda, üniversite ve okullarda açılan dershaneler, muhtaç öğrencilere yapılan kırtasiye ve giyim yardımları, Türkçe ve bilgisayar kursları açılması, okulların tamiratlarının yapılarak yeniden açılması faaliyetleri sayılabilir. Her eğitim ve öğretim yılı içerisinde birçok okulda muhtelif kırtasiye malzemesi dağıtılmış, Türkçe ve Bilgisayar Kursları açılarak, mezun olanlara törenle kurs bitirme belgeleri verilmiştir.

Dayton Barış Antlaşması'nın ardından evlerine dönmek isteyen Boşnak ve Hırvatlar birçok sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Savaştan önce oturdukları evleri, çalışarak hayatlarını kazandııkları işyerleri Sırplar tarafından yerle bir edilmişti. Artık gidecek bir evleri yoktu. Bu aşamada Barış Gücü Birlikleri için içine girmişlerdir.

Türk askerinin Zenisa'da savaş sonrasında sağlık hizmetini de halka götürme faaliyetini üstlenmiştir. Meselâ, Boşnak Salih Krasniçi de özellikle maddi açıdan büyük sıkıntılar çektiğini söyleyerek, Türk askeri ile ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir: *"Onlar bizi sık sık ziyaret edip yalnız bırakmıyorlar. Geçen gece yarısından sonra 9 yaşındaki oğlum Adem hastalanmıştı, hemen taburu aradım. Süratle gelip onu taburun revirine götürdüler. Çocuklarımın geleceğini göremiyordum. Ailem olan Türk taburu*

⁶⁷ Zenica Tabur Komutanı Kurmay Yarbay Ali Gökçen Özdem'in verdiği bilgi, *Yeni Asır*; 8 ağustos 2004; Milliyet, 6 Mart 1998, s.14.

sayesinde artık onların okuyacaklarını biliyorum.”⁶⁸

Boşnaklar, Bosna’daki Türk askeri ile ilgili görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Bosna Hersek’te bir Türk birliği olsaydı. Srebrenica katliamı olmazdı.*” Çünkü savaş sırasında, Srebrenisa’da 4 günde (13-16 Temmuz 1995) 8 bin Boşnak katledilmişti.⁶⁹ Bugün, Saraybosna’da, harabe görünümünden kurtulmuş ama yine de dış mahallelerdeki evlerin dış cephelerindeki mermi izlerini ya da merkeze yakın caddelerde yıkık harap binaları, kaldırımlarda bomba izlerini [Bosna Gülü’nü] görmek mümkündür.

Her birlik gibi Türk Birliği de kendi sektöründe yerinden edilmiş olanların yeniden evlerine kavuşabilmeleri için öncelikle bu insanların geçici olarak barınacakları kamplar oluşturulmuştur. Türk Birliği, kendi sektöründeki yerinde edilmiş insanların kamplarına belirli aralıklarla giderek, gıda, sağlık, bakım eğitim, altyapı v.b. konularda yardım etmeğe çalışmıştır. Yasal koşullarda ve milletlerarası yardım örgütlerinin de desteğiyle bu kamplarında yaşayan insanların en kısa zamanda evlerine dönebilmesi için Türkiye tarafından gerekli çalışmalar yerine getirilmiştir.

SONUÇ

Bosna Hersek Savaşı’nın başlamasından itibaren Türkiye sorunun çözümlü için aktif milletlerarası diplomasi başlatmıştır. Başlangıçta Türk dış siyasetinin geleneksel yaklaşımına uygun olarak, Türkiye Yugoslavya’nın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olduğunu belirtmiştir. Lakin Türkiye’nin izlediği bu siyasete karşın Yugoslavya’nın dağılması, Türkiye’yi bu siyasetinde değişiklik yapmaya sevk etmiş, tarihî ve kültürel sorumluluklarının etkisi ve yoğun kamuoyu baskısı ile Türkiye Bosna-Hersek’in yanında yer almıştır. Daha savaşın başında milletlerarası askerî müdahaleden yana olmuştur.

Yugoslavya’nın dağılma sürecine girmesinden sonra, Sırplarla Boşnaklar arasında yaşanan çatışmalarda büyük bir bölgesel güç konumunda olan Türkiye, diplomatik girişimlerin dışında doğrudan askerî kuvvet kullanımına dâhil olmamıştır.

Türkiye, savaş sırasında Bosna-Hersek’ten mülteci olarak gelen Boşnak-

⁶⁸ <http://www.tumgazeteler.com/?a=787349> (Erişim: 15 Aralık 2011).

⁶⁹ *Međunarodna Naučna Konferencija Genecid Nad Bošnjacima Sigurne Zone Un Srebrenica Jula 1995-Godine Pouke Budućim Generacijama*, Srebrenica-Sarajevo Od 10 do 15 Jula 2005, s.13.

lara kapılarını açmış; yaralıların tedavisini, Boşnak kadınların rehabilitesini, çocukların eğitimini sürdürmesini gibi gerekli desteği sağlamıştır. Ayrıca, Bosna ordusunun Bosna Ordusu'nun askerlerine, astsubaylarına ve subaylarına meslek eğitimi vermiştir.

GK kararlarında daha başlangıçtan itibaren Bosna savaşının milletlerarası barış ve güvenliğe zarar verdiği açıkça ifade edilmiştir. 8 Haziran 1992'de kabul edilen 758 sayılı GK kararı çerçevesinde, 21 Şubat 1992'de kabul edilen 743 sayılı GK kararıyla eski Yugoslavya topraklarında görev yapmak üzere oluşturulmuş bulunan BM Koruma Gücü'nün yetki alanı genişletilmiş ve gücü artırılmıştı. Bundan sonra alınan birçok GK kararında Bosna'daki tüm tarafların bu Koruma Gücü ile işbirliği yapması istenmiştir. Ne var ki, Sırp lar bu uyarılara hiçbir zaman dikkate almamışlardır. GK 1992 boyunca taraflara sürekli ateşkes çağırısı yapmıştır; ama Sırp lar (ve kısmen de Hırvatlar) bu çağrılarını dikkate almamışlardır. GK'nin 1993 yılından itibaren aldığı kararların birçoğunda şöyle bir hüküm vardı: GK, kararlarına uyulmaması halinde, gelecekte daha etkili ve güçlü tedbirler alabileceğini hatırlatır. Ne var ki, bu "etkili" tedbirlerin ne olacağı bir türlü anlaşılammıştı; bu ifadeler ne yazık ki içi boş sözler olarak kalmıştır.

Bosna hükümeti, doğal olarak, GK'nce ilân edilen *güvenli bölgelerde* yaşayan sivillerin BM barış gücü askerlerince korunacağını düşünmüştür. Ne var ki, zaten sayıları az olan BM askerleri, bırakın sivilleri korumayı, kendi canlarının derdine düşmüştür.

Buradaki BM'e bağlı askerlerin yaptığı tek iş, "güvenli bölgeler"e sığınmış olan insanlara gıda, giysi ve çadır yardımı yapmaktan ibaret olmuştur. O nedenle Bosnalı Müslümanlar Sırp saldırganlara karşı kendi başlarının çaresine bakmak durumunda bırakılmıştır.

İki kutuplu dünya düzeninin bitiminden sonra, ulus üstü aktör olan BM'in *kriz bölgelerindeki sorunların çözümüne yönelik yaklaşımı*, Batı menfaatlerini yansıtan kararlardan öteye gidememiştir. Alınan *kararlar ise dünya topluluğunun arzularını yansıtmıyormuşçasına* takdim edilmiştir.

Bosna-Hersek'te insani Yardım Harekâtı için emniyetli bölgeler tesisi ve korunması amacıyla UNPROFOR adı altında kurulan Birleşmiş Milletler Barış Gücü'ne katılım için Türkiye tarafından yapılan talep, 22 Mart 1994'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmıştır. Türkiye 04 Ağustos 1993 ile 20 Aralık 1995 tarihleri arasında 1400 kişiden oluşan alay seviyesinde bir Görev Kuvveti ile UNPROFOR'a katılmıştır.

Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanması görevinin NATO'ya verilmesinin ardından UNPROFOR'a tahsisli Türk Barış Gücü takviye edilerek Tugay seviyesine çıkarılmış ve 20 Aralık 1995'ten itibaren IFOR'a tahsis edilmiştir. 20 Aralık 1996 tarihinde IFOR görevini tamamlayarak yerini SFOR'a bırakmış ve Türk Tugayı da SFOR'a tahsis edilmiştir. Daha sonra yapılan indirimler kapsamında Türk Tugayı Tabur seviyesine düşürülmüştür. SFOR görevi, 2 Aralık 2004 tarihinden itibaren AB Kuvveti, EUFOR'a devredilmiştir.

Bosna Hersek'te savaş dâhil olmak üzere günümüze kadar BM, NATO ve AB önderliğinde, Barışı Koruma Harekâtı kapsamında Çok Uluslu Kuvvetler görev yapmış ve yapmaya devam etmektedir. 4 Ağustos 1993 tarihinden itibaren TSK de bu Çok Uluslu Kuvvet arasında yer alarak milletlerarası anlaşmaların kendilerine verdiği görev ve sorumluluklar çerçevesinde üstün görev anlayışı ile bu görevleri yerine getirmiştir.

Savaş sonrası, yol bakım ve onarım çalışmaları, halı saha, bir ilkokul, Türkçe ve bilgisayar kursları, fakir öğrencilere ve ailelere gıda, kırtasiye ve giyim yardımı, kardeş aile müessesesi çerçevesindeki yardımlar, millî ve dinî bayram kutlamaları, Türk subay, astsubay ve erlerinin güvenlik ile ilgili görevleri dışında yoğunlaştığı faaliyetlerdir.

Bosna Hersek'te görev yapan Türk Birlikleri, temelde hangi teşkilat yapısında veya hangi milletlerarası örgütün (BM, NATO, AB) emrinde olurlarsa olsun eşzamanlı olarak Barışı Koruma görevlerinden iki tanesini icra etmişlerdir. "Barışı Koruma", ve "İnsani Yardım" Türk Birliği'nin görevlerinin detaylarında zaman zaman değişiklikler olsa da, Türk Silahlı Kuvvetleri bu iki ana görev altında faaliyetlerini icra etmişlerdir.

Kısacası, Bosna'da Boşnaklar ve Bosna'nın geleceğinin sağlanmasında Türkiye gerekli çabayı göstermiş ve Türkiye ile milletlerarası toplum arasında bir diplomasi, bir kültür ve anlayış köprüsü rolünü üstlenmiştir.

KAYNAKLAR

1.KİTAP VE MAKALELER

İzetbegović, Alija, *Tajna zvana Bosna, Govori, Intervjui, Pisma (1989-1993)*, Sarajevo, 2004.

İzzetbegović, Alija, *Konuşmalar*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2004.

Alparslan, Şenol, *Bosna'da Türk Kültürü'nün İzleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.

Arslan, Adem Yavuz, "Dondurulmuş Sorunlar Ülkesi", *Aksiyon Dergisi*, S.448, 7 Temmuz 2003.

Birleşmiş Milletler Kararlarında Eski Yugoslavya ve Bosna-Hersek, Çev. Nejat Özdemiroğlu, İstanbul, Dayanışma Vakfı Yayınları, 1996.

Bojić, Mehmedalija, *Uzroci Genocida u Bosni*, Sarajevo, Elkalem, 2001.

Caplan, Richard, *Europe and Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University Press, 2005.

Čekić, Smail, *Agresija nad Bosnu i Genocid nad Bošnjacima (1991-1993)*, Sarajevo, NİPP Ljiljan, 1994.

Čekić, Smail, *The Aggression Against The Republic Of Bosnia And Herzegovina*, C. II, Sarajevo, 2005.

Čekić, Smail, *The Aggression Against The Republic Of Bosnia And Herzegovina*, C. I, Sarajevo, 2005.

Čekić, Smail, Muharrem Kreso, Bećir Macić, *Srebrenica, knjiga 3*, Sarajevo, 2000.

Coşkun, Münire, *Bosna'da Savaş Yüreğimde Kan Gülleri*, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007.

Çausević, Reco, *Bosna 1: Müslümanlara Son Uyarı 1*, Özyılmaz Matbaası, İstanbul, 1994.

Duraković, Nijaz *Prokletstvo Muslimana*, Sarajevo, 1993.

Gencer Özcan, "Continuity And Change In Turkish Foreign Policy In The Balkans", *Balkans A Mirror of International Order*, Ed.Günay Göksozdağın-Kemali Saybaşı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Gündüz Aktan, "Bosna-Hersek Savaşı'nın Balkanlar'ın ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkisi", *Türk Yurdu*, C.71, Sayı: 419.

Hafiz, Tacida, "Kosova'da Türbeler", *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju*,

Vol. 30, *Orijentalni Institut U Sarajevo*, Sarajevo, 1980.

Haldun Yalçınkaya, "Geleneksel Barışı Koruma Kavramının Yugoslavya'nın Dağılıma Sürecinde NATO Harekâtı ile Uğradığı Değişim", *Bilim Dergisi*, Kara Harp Okulu Yayını, Şubat 2002.

Holbrooke, Richard, *Bir Savaşı Bitirmek*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1999.

Karatay, Osman, *Bosna-Hersek Barış Süreci*, Karam Yayınları, Ankara, 2002.

Keesing's Record of World Events, Volume 42, March 1996, Bosnia, 1996.

Kesic, Obrad, "Defeating "Greater Serbia", Bulding Greater Milosevic", *Crises in the Balkans*, Ed. Constantine P. Danopoulos-Kostas G. Messas, Colordo: Westview, 1997.

Kut, Şule, "ABD, Avrupa Birliği ve Avrupa'nın Bölgesel Güçleri ile Balkan Güvenliğine Olan Etkileri", *Harp Akademileri Balkanlar Sempozyumu*, İstanbul, 1992.

Kut, Şule, "Turkish Diplomatic Initiatives for Bosnia-Hercegovina", *Balkans: A Mirror of International Order*, der. G. Göksu Özdoğan-Kemal Kayabaşlı, Eren Yayınları, İstanbul, 1995.

Kut, Şule, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Macić, Bećir, *Zlocini Protiv Mira*, Sarajevo, Institut za Istrazivanje Zločine, 2001.

Međunarodna Naučna Konferencija Genecid Nad Bošnjacima Sigurne Zone Un Srebrenica Jula 1995-Godine Pouke Budućim Generacijama, Srebrenica-Sarajevo Od 10 do 15 Jula 2005.

Milli Savunma Bakanlığı, Türkiye'nin Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri (Beyaz Kitap 2000), Ankara, 2000.

Muğisuddin, Oya Akgönenç, "Türkler'in Balkanlar ve Bosna'daki Katkılarına Bir Örnek: Türk Tugayı", *Yeni Türkiye*, 97/16, Ankara, 1997.

"NATO's Role in the Implementation of the Bosnian Peace Agreement, *NATO Fact Sheet*, No.11, Eylül 1996.

Özdağ, Muzaffer, "Bosna-Hersek Trajedisi", *Türk Yurdu*, C.71, Sayı: 417, Temmuz 1993.

Özpolat, Mehmet Ali, "Geçmişten günümüze Bosna Hersek", *Türk Yurdu*,

Cilt 69, sayı: 415, Mayıs 1993.

Taşar, Murat-Burhan Metin, *Bosna-Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Topbaş, Eriman, “Etnik Temizliğin İdeolojik Kaynakları”, *Türk Yurdu*, C.74, Ekim 1993.

Uzgel, İlhan, “Bosna-Hersek Savaşı”, Baskın Oran (ed), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Yavuz, Celalettin, “Mazide Kalan Vatan: “Balkanlar”, *Balkanlar 2023*, S.63, Temmuz, 2006.

Žiga, Jusuf, *Tradıcıja Bosne Koju Su Izdala*, Sarajevo, 2001.

2.GAZETELER

“Bosna-Hersek’te İki Köprü Havaya Uçuruldu”, *Hürriyet*, 1 Mayıs 1992.

“Bosna-Hersek’te Silah Sesleri ve Gözyaşları”, *Hürriyet*, 1 Nisan 1992.

“Özal: Bosna-Hersek’e Yardım Edin”, *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1992.

“ABD’den Belgrad’a Uyarı”, *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1992.

“Ankara’da Bosna-Hersek Tartışması”, *Hürriyet*, 30 Temmuz 1992.

“Bosna İçin Laf Ürettik”, *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1992.

“Bosna’ya Türk Askeri”, *Yeni Günaydın*, 11 Temmuz 1992.

“Bosna’ya Türk Birliği”, *Hürriyet*, 11 Temmuz 1992.

“Bosna-Hersek Türkiye’den Asker, Müdahale İstedi”, *Hürriyet*, 8 Mayıs 1992.

“Bosna-Hersek’te Çatışma”, *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1992.

“Bosna-Hersek’te İlk Silah Sesleri”, *Yeni Asır*, 11 Ocak 1992.

“Bosna-Hersek’te Ölüm Pusuda: Binlerce Kişi Panik İçinde Çaplına, Vişegrad ve Foça’dan Kaçıyor”, *Hürriyet*, 15 Nisan 1992.

“Bosna-Hersek’te, Sırp Cumhuriyeti”, *Hürriyet*, 10 Ocak 1996.

“Bosnia acts fast at U.N. Seeks Help”, *The Washington Times*, 23 May 1992.

“Boşnakların Umudu Türkiye”, *Milliyet*, 4 Mayıs 1992.

“Bölgede Müslüman Kalmayacak: Bütün Dünya Balkanlar’daki Müslüman Katliamını Seyrediyor”, *Milli Gazete*, 18 Mayıs 1992.

“Bush Sırbistan’ı Uyardı”, *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1992.

“İnsanlık Dramı: Bosna’da Onbinlerce İnsan Savaştan, Ölümden, Açlıktan Kaçıyor”, *Milliyet*, 13 Nisan 1992.

“Müslüman Genç, Böyle katledildi”, *Hürriyet*, 9 Mayıs 1992.

“Müslümanlar destek ararken, Bosna-Hersek’te Sırlar Cumhuriyeti İlan Etti”, *Tercüman*, 10 Ocak 1992.

“Osmanlı Mirası Bombardıman Altında”, *Milliyet*, 30 Nisan 1992.

“Özal’dan Bush’a: Bosna’daki Katliamı Durdurun”, *Hürriyet*, 30 Nisan 1992.

“Saraybosna Caddeleri Cesetlerle Dolu”, *Tercüman*, 23 Nisan 1992.

“Serbs in Bosnia Proclaim Republic”, *Turkish Daily News*, 11 January 1992.

“Sırp Vahşetinden Kaçan Boşnakların Kampında Umudumuz Türk Uçakları”, *Milliyet*, 15 Mayıs 1992.

“Sırlar Bosna-Hersek’i Bombalıyor”, *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1992.

“Sırlar, Bosna-Hersek’i Bombalıyor”, *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1992.

“Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine İzin Verilmesine Dair”, *Resmi Gazete*, 10.12.1992.

“Türkiye Bosna-Hersek İçin Bastırıyor”, *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1992.

“Vişegrad Kentinde Katliam”, *Milliyet*, 18 Nisan 1992.

“Yugoslavia dies a Bloody death”, *Turkish Daily News*, 17 January 1992.

Milliyet, 2 Nisan 1994.

Milliyet, 12 Nisan 1994.

Milliyet, 10 Haziran 1994.

Milliyet, 4 Ağustos 1994.

Milliyet, 19 Temmuz 1995.

Milliyet, 29 Temmuz 1995.

Hürriyet, 12 Nisan 1994.

Hürriyet, 10 Ocak 1995.

Hürriyet, 15 Ağustos 2003.

Hürriyet 30 Mayıs 2002.

Hürriyet, 23 Nisan 1992.

Yeni Asır, 8 ağustos 2004.

Milliyet, 6 Mart 1998.

3.İNTERNET SİTELERİ

<http://www.tumgazeteler.com/?a=787349> (Erişim: 15 Aralık 2011).

<http://www.harbiforum.org/turk-tarihi-turk-buyukleri/12991-turkiye-nin-nato-ya-katkilari.html> (Erişim: 9 Aralık 2011).

<http://www.onuroymen.com/arsiv/1708?lang=en> (Erişim: 12 Aralık 2011).

http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/347/dayton_baris_anlasmasin_10_yilinda_bosna-hersek (Erişim: 9 Aralık 2011).

<http://www.un.org/icty/krstic/Appeal/judgement/krs-aj040419e.pdf> (Erişim: 11 Aralık 2011).

UN Security Council Resolution 713 (1991) 25 September 1991;
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/49/IMG/NR059649.pdf?OpenElement> (Erişim: 9 Aralık 2011).